

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Комаринська З. М.

ВСТУП

Сучасний світ стоїть перед низкою глобальних викликів, що вимагають комплексних та системних рішень. Зростання соціальної нерівності, стійка бідність, обмежений доступ до базових соціальних послуг, а також кліматичні зміни – все це ставить під загрозу не лише економічний прогрес, але й саму ідею людського добробуту та соціальної справедливості. У відповідь на ці виклики Організація Об'єднаних Націй у 2015 році визначила 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), які окреслюють амбітну дорожню карту для трансформації світу до 2030 року. Пропоновані Цілі сталого розвитку охоплюють три ключові виміри – економічний, соціальний та екологічний, підкреслюючи їх нерозривний зв'язок і взаємозалежність.

У цьому контексті соціальне забезпечення перестає бути лише пасивним механізмом перерозподілу ресурсів чи «пожежною командою» для подолання кризових ситуацій. Воно набуває статусу стратегічного інструменту та каталізатора для досягнення багатьох, якщо не більшості, Цілей сталого розвитку. Глобальні програми соціального захисту, що включають пенсійне, медичне страхування, допомогу з безробіття, соціальні трансферти та послуги, є потужним важелем для подолання бідності (ЦСР 1), забезпечення здорового способу життя та добробуту (ЦСР 3), досягнення гендерної рівності (ЦСР 5) та зменшення нерівності (ЦСР 10). Без міцної основи соціального захисту стійкий прогрес у цих сферах є практично неможливим. Забезпечуючи базовий рівень доходу та доступ до якісних соціальних послуг, системи соціального забезпечення підвищують стійкість населення до економічних криз, інвестиції у людський капітал (освіта, здоров'я) та сприяють соціальній згуртованості.

Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення й фундаментального оновлення ролі соціального забезпечення в умовах глобальних трансформацій та інтеграції України у світовий порядок денний сталого розвитку. Зрозуміло, що вітчизняна система соціального захисту, успадкувавши певні структурні недоліки та зазнавши впливу економічних криз і, особливо, військової агресії, потребує фундаментальної модернізації. Перехід від фрагментованої та реактивної моделі до проактивної, інвестиційної та інтегрованої в контекст ЦСР є життєво необхідним. Належне функціонування соціального забезпечення сьогодні розглядається не як витратна стаття, а як інвестиція в економічне зростання, продуктивність праці та стабільність суспільства.

Незважаючи на значну увагу науковців до окремих аспектів соціального захисту та сталого розвитку, комплексний аналіз соціального забезпечення саме як стратегічного інструменту досягнення ЦСР залишається недостатньо розробленим. У працях вітчизняних та зарубіжних економістів, соціологів

та правознавців, зокрема, висвітлюються проблеми фінансування соціальних програм (В. Горин¹, О. Насібова², С. Урба³), ефективності соціальних трансфертів (Б. Сташків, ⁴І. Юник⁵, В. та О. Булавінець⁶), а також їхній вплив на зменшення бідності (Е. Лібанова,⁷ О. Риндзак⁸). Зокрема, існують дослідження, що підкреслюють прямий зв'язок між соціальним захистом та ЦСР 1 (Подолання бідності) та ЦСР 3 (Міцне здоров'я). (З. Бурик⁹, О. Іванісов¹⁰, Т. Білоусько¹¹ Однак, цілісний механізм впливу соціального забезпечення на весь спектр ЦСР, включаючи навіть непрямі наслідки на екологічну та інфраструктурну стійкість (ЦСР 9, 11), потребує поглибленого вивчення. Особливої уваги заслуговує питання адаптації міжнародних стандартів соціального захисту до національних реалій та інтеграція соціальної політики в стратегії національного економічного розвитку.

1. Теоретико-методологічні основи інтеграції соціального забезпечення та Цілей сталого розвитку

Традиційна парадигма соціального забезпечення, що сформувалася після Другої світової війни, фокусувалася переважно на пасивному соціальному захисті, що передбачало надання потребуючим категоріям населення допомоги та компенсацій для мінімізації бідності та вразливості до соціальних ризиків (безробіття, хвороби, старіння). Проте, в умовах глобального порядку денного, визначеного Цілями сталого розвитку (ЦСР) Організацією об'єднаних націй, ця концепція зазнала суттєвої трансформації.

¹ Горин В. П. Фінансовий механізм забезпечення суспільного добробуту: теоретична концептуалізація та проблеми функціонування : моногр. Тернопіль : ТНЕУ. 2020. 516 с.

² Насібова О. В. Фінансовий механізм соціального захисту як інструмент регулювання рівня життя населення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 10. С. 48–54.

³ Урба С. Фінансове забезпечення сфери соціального захисту України. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2022. № 48. С. 77–86. DOI: <https://doi.org/10.30970/meu.2022.48.0.4808>

⁴ Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Особлива частина: навчальний посібник. Чернівці: ПАТ «ПВК «Десна». 2018. 1092 с.

⁵ Юник І. Г. Реалізація сучасної державної соціальної політики в Україні: основні проблеми та стратегічні пріоритети. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 187–195. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2023.2.27>

⁶ Булавінець В. М., Булавінець О. В. Моніторинг ефективності бюджетних соціальних трансфертів: зарубіжний досвід та українські реалії. *Економіка та суспільство*. 2025. Випуск 76. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-8>

⁷ Лібанова Е.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу. Умань: Видавель «Сочинський М.М.». 2020. 456 с.

⁸ Риндзак О. Соціальна вразливість населення та її понятійно-термінологічне забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-79>

⁹ Бурик З. Сучасні виклики реалізації соціальної політики в умовах війни та післявоєнного відновлення та в контексті сталого розвитку. *Аспекти публічного управління*. Том 13. 2025. № 2. DOI: <https://doi.org/10.15421/152518>

¹⁰ Іванісов О. В. Соціальний захист як інструмент забезпечення соціальної безпеки населення України. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. № 9 (1). С. 46–50. URL: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-7>

¹¹ Білоусько Т. Ю. Циркулярна економіка в контексті досягнення цілей сталого розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-52>

Сучасна економічна та соціальна думка розглядає соціальне забезпечення не як витратну статтю бюджету, а як стратегічну інвестицію в людський капітал. Підтримуючи інвестиції в якісні державні послуги та соціальний захист, необхідно враховувати міжнародні стандарти та рекомендації щодо національних мінімальних рівнів соціального захисту та прав людини на соціальне забезпечення, зокрема Рекомендації Міжнародної організації праці № 202 (2012 р.) та Конвенції Міжнародної організації праці № 102 (1952 р.). Ініціативи повинні сприяти зменшенню нерівності, соціальній згуртованості та гендерній рівності, а також ґрунтуватися на правах людини, що означає, що вони повинні бути інклюзивними, недискримінаційними та закріпленими у національному законодавстві.¹² Такий підхід ґрунтується на припущенні, що стабільний базовий дохід, забезпечений через пенсії, адресну допомогу, субсидії тощо, дозволяє домогосподарствам інвестувати у своє майбутнє та майбутнє своїх дітей шляхом:

- *збільшення продуктивності*. Забезпечення доступу до харчування (ЦСР 2) та охорони здоров'я (ЦСР 3) підвищує фізичну та когнітивну здатність робочої сили, що прямо впливає на економічне зростання (ЦСР 8);

- *інвестиції в освіту*. Грошові трансферти стимулюють батьків не вилучати дітей зі школи заради ранньої праці, підвищуючи рівень освіти та формуючи майбутній людський капітал (ЦСР 4);¹³

- *соціальний капітал*. Стабільний соціальний захист знижує соціальну напругу та підвищує довіру до інститутів, що є основою для ефективного управління та миру (ЦСР 16).

Отже, соціальне забезпечення виступає як превентивний механізм, який запобігає передачі бідності між поколіннями, забезпечуючи стійкість соціально-економічних систем у довгостроковій перспективі.

Реалізація ЦСР вимагає міжгалузевого підходу, оскільки всі 17 цілей взаємопов'язані. Соціальне забезпечення є однією з небагатьох політик, що мають безпосередній зв'язок з усіма трьома вимірами сталості – економічним, соціальним та екологічним.¹⁴ Так, соціальна стійкість є прямою функцією соціального забезпечення (ЦСР 1, 3, 4, 10). Соціальний захист забезпечує інклюзивність (ЦСР 10) та соціальну згуртованість, мінімізуючи ризики соціальних конфліктів та криз.

Через економічну стійкість соціальне забезпечення виступає як макроекономічний стабілізатор¹⁵. У періоди економічних криз (наприклад, пандемії чи

¹² Social Protection As A Basis For Self-Determined Human Development. URL: <https://actalliance.eu/resources-directory/social-protection-as-a-basis-for-self-determined-human-development/>

¹³ Mari Kangasniemi, Marco Knowles, Panagiotis Karfakis The role of social protection in inclusive structural transformation Rome. 2020. 58 p. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/c7618f09-3f84-42e8-a065-25dee23bf2f5/content>

¹⁴ Social Protection and the 2030 Agenda for Sustainable Development: A Companion Guide. URL: <https://www.ilo.org/media/57166/download>

¹⁵ World Social Protection Report 2017–19: Universal social protection to achieve the Sustainable Development Goals. International Labour Organization (ILO). 2017. URL: <https://www.ilo.org/publications/world-social-protection-report-2017-19-universal-social-protection-achieve>

воєнних дій), соціальні виплати підтримують сукупний попит та запобігають глибокій рецесії. Крім того, інвестування в людський капітал підвищує конкурентоспроможність економіки (ЦСР 8).

Зв'язок з екологічною стійкістю, щоправда, є більш опосередкованим, але критичним. Програми соціального забезпечення можуть бути використані для підтримки «Зеленого переходу». Наприклад, субсидії на енергоефективність для малоабезпечених домогосподарств (інтеграція соціальної допомоги та екологічної політики) сприяють ЦСР 7 (Доступна та чиста енергія) та ЦСР 13 (Боротьба зі зміною клімату). Також бідність часто призводить до надмірної експлуатації природних ресурсів, отже, подолання бідності (ЦСР 1) сприяє збереженню екосистем. Соціальне забезпечення також буде вирішальною системою соціального захисту для людей, які найбільше постраждали від зміни клімату та політики зеленого переходу, особливо для тих, хто перебуває у вразливому становищі. Воно є важливим компонентом забезпечення «справедливого та законного» переходу, обіцяного Європейською зеленою угодою¹⁶.

Цей міжгалузевий (тривимірний) характер є ключовою методологічною основою для інтеграції соціальної політики у національні стратегії сталого розвитку.

Для адекватної оцінки внеску соціального забезпечення у досягнення ЦСР недостатньо аналізувати лише прямий вплив (наприклад, зменшення рівня бідності завдяки соціальній допомозі). На нашу думку, необхідно запровадити систему індикаторів, яка включатиме три рівні взаємодії¹⁷:

- *перший рівень – прямий вплив.* На цьому рівні вимірюється безпосередній результат дії програми. Наприклад, зниження частки населення за межею бідності (індикатор ЦСР 1) після впровадження адресної соціальної допомоги;

- *другий рівень – опосередкований вплив.* Тут вимірюють вторинні ефекти, які виникають в інших галузях, як от, збільшення охоплення якісною освітою (індикатор ЦСР 4), що є результатом підвищення доходу сім'ї завдяки соціальним виплатам (ЦСР 1), і таким чином, дозволяє батькам оплачувати шкільні потреби;

- *третій рівень – синергетичний вплив.* Він вимірює сукупний ефект від взаємодії двох або більше соціальних програм, який є більшим, ніж сума їхніх індивідуальних ефектів. Так, поєднання програми професійної перекваліфікації (соціальне забезпечення) із мікрокредитуванням (економічний інструмент) для внутрішньо переміщених осіб дає потужніший ефект для ЦСР 8 (Гідна праця) та ЦСР 10 (Скорочення нерівності), ніж кожна програма окремо.

Методологічне завдання полягає у розробці моделей причинно-наслідкового зв'язку, наприклад, економетричних моделей або моделей логічних рамок, які б дозволили кількісно оцінити ці три типи впливу.

¹⁶ Arabadjieva K. and Barrio A. (2024) Rethinking social protection in the green transition: Implementing the Council Recommendation on fair transition, Policy Brief 2024.10, ETUI. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5026019

¹⁷ Barrientos A. Social Protection and Poverty. 2010. URL: https://www.social-protection.org/eimi/ShowResource.action;isessionid=E3fNfIRN0ktoyFxmAR32V-BQf-7jNoIZTr2koc_Hop3rvOVkSj!-2073956956?id=16932

Існує також система показників для моніторингу стану досягнення цілей сталого розвитку (ЦСР). Для кожної ЦСР існує певна кількість завдань, необхідних для її реалізації. В Україні було підготовлено Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», у якій наведено перелік ЦСР та завдань, адаптованих до українського контексту.¹⁸ Проте, хоч ОО і запропонувала глобальний набір індикаторів ЦСР, їхнє застосування на національному та регіональному рівнях часто є неефективним з кількох причин. Встановлено, що за багатьма глобальними індикаторами відсутні належні методології збору даних на національному рівні, що унеможлиблює їхній моніторинг. За деякими ЦСР існує необхідність розробки нових показників та здійснення нових досліджень. Для України важливою є адаптація міжнародних інструментів для моніторингу сталого розвитку, оскільки, для країн з високим рівнем доходу та країн, що розвиваються, актуальними є різні завдання. Наприклад, для України пріоритетним є не лише абсолютне подолання бідності, а й скорочення енергетичної бідності та регіональної нерівності, що вимагає специфічних індикаторів. Також універсальні показники можуть бути нечутливими до специфічних соціальних проблем сьогодення в Україні, як наприклад, впливу воєнних дій чи масового внутрішнього переміщення населення.¹⁹ Тому при розробці національно-адаптованих індикаторів варто враховувати, що вони мають бути:

- *пов'язані з політикою*, тобто безпосередньо прив'язані до конкретних програм соціального забезпечення (наприклад, не просто визначати «рівень бідності», а встановлювати «частку сімей, виведених з бідності завдяки адресній допомозі»);
- *релевантні контексту*, а отже, враховувати специфіку соціальних ризиків країни (наприклад, визначати індикатор «доступності соціальних послуг у сільській місцевості» для подолання регіональної нерівності);
- *сфокусовані на якості*, це стосується переходу від оцінки обсягів фінансування до оцінки якості соціальних результатів (наприклад, не «кількість виплачених субсидій», а «рівень задоволеності якістю соціальної послуги»)²⁰.

Таким чином, інтеграція соціального забезпечення та ЦСР на методологічному рівні вимагає створення багаторівневої системи моніторингу, яка поєднує глобальні цілі з локальними, чутливими та політично релевантними індикаторами.

¹⁸ Федина С. М. Формування системи індикаторів сталого розвитку для оцінювання біосоціальної економіки. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2020. № 2. С. 132–133. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_43/Svitlana_M_FedynaForming_the_System_of_Sustainable_Development_Indicators_for_Biosocial_Economy_Assessment.pdf

¹⁹ Федина С. М. Формування системи індикаторів сталого розвитку для оцінювання біосоціальної економіки. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2020. № 2. С. 133. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_43/Svitlana_M_FedynaForming_the_System_of_Sustainable_Development_Indicators_for_Biosocial_Economy_Assessment.pdf

²⁰ Там само. С. 134.

2. Взаємодія соціального забезпечення і ключових Цілей сталого розвитку

Соціальне забезпечення є найбільш прямим та потужним інструментом для досягнення трьох ключових соціальних Цілей сталого розвитку (ЦСР): ЦСР 1 (Подолання бідності), ЦСР 10 (Скорочення нерівності) та ЦСР 3 (Міцне здоров'я та добробут). Ці взаємозв'язки формують основу соціальної стійкості будь-якої національної стратегії розвитку, тому варто зупинитися на їх розгляді детальніше.

Реалізація ЦСР 1 «Подолання бідності в усіх її формах і всюди»²¹ вимагає зосередитися на потребах найбільш вразливих груп населення й використовувати адресність як основний принцип допомоги. Як відомо, найпоширенішим інструментом прямого впливу на бідність є адресна грошова допомога. Її ефективність вимірюється не лише кількістю осіб, яким надано цю допомогу, а й її впливом на скорочення глибини та рівня крайньої бідності. За даними Світового банку (травень 2024 р.) та Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності, рівень бідності населення за підсумками 2022–2023 років, зріс до 24–29% у порівнянні з 5,5% до повномасштабної війни²². Це означає, що кількість людей, які живуть у бідності, зросла приблизно на 1,8 млн осіб з 2020 року.

Щодо скорочення глибини бідності, то адресна грошова допомога ефективна, коли розмір виплати достатній, щоб довести доходи домогосподарства до встановленого прожиткового мінімуму. Чим більший розмір цієї допомоги відносно межі бідності, тим сильніший її вплив. В Україні, незважаючи на широке застосування адресної грошової допомоги, наприклад, у формі державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, її ефективність часто обмежується недостатністю розмірів виплат, що не дозволяє повністю подолати глибину бідності. Другий показник – рівень крайньої бідності, часто пов'язаний із нездатністю задовольнити базові потреби у продуктах харчування, і він може бути суттєво зменшений за рахунок безумовних грошових трансфертів, які забезпечують продовольчу безпеку.

Субсидії на житлово-комунальні послуги є важливим елементом соціального захисту в країнах з високими тарифами відносно низьких доходів, зокрема, і в Україні. Їхня роль полягає у зниженні фінансової вразливості домогосподарств. Програма житлових субсидій діє з 1995 році як програма допомоги вразливим категоріям населення в оплаті ЖКП. Вже 30 років вона залишається головним механізмом соціального захисту населення в умовах підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги. Крім того, програма постійно вдосконалюється відповідно до викликів сучасності²³. Субсидії прямо протидіють енергетичній бідності, звільняючи значну частину доходу домогосподарства, яку можна спрямувати на інші базові потреби (харчування, освіта, здоров'я). Це особливо важливо для пенсіонерів та багатодітних сімей. Вони дозволяють уникнути накопичення боргів за комунальні послуги, що може призвести до соціального виключення та поглиблення бідності.

²¹ 17 Цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>

²² World Bank. Ukraine: *Economic Update*. May 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/publication/economic-update-may-2024>

²³ Житлові субсидії. URL: <https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/prosotsialnu-pidtrymku/zhytlovi-subsydiy>

Дослідження показують, що в Україні субсидії на ЖКП мають один із найвищих показників адресності серед усіх соціальних програм, що робить їх високо ефективним інструментом боротьби з бідністю.

Для досягнення стійкого подолання бідності необхідний перехід від пасивної підтримки до активних програм працевлаштування. В українському контексті це можуть бути соціальні контракти на працевлаштування або відкриття власної справи для малозабезпечених осіб. Мета – підвищення спроможності до самозабезпечення та формування стійкої траєкторії виходу з бідності.

Для втілення ЦСР 10 «Скорочення нерівності всередині країн і між ними»²⁴ соціальне забезпечення виступає тут ключовим механізмом перерозподілу, спрямованим на зменшення як майнової, так і соціальної нерівності. Пенсійна система та виплати у зв'язку з інвалідністю є найбільш ефективними інструментами перерозподілу доходів між різними віковими та соціальними групами. Однак, пенсії та виплати у зв'язку з інвалідністю істотно знижують основний показник майнової нерівності – коефіцієнт Джині, оскільки вони підтримують доходи груп, які не мають активного заробітку. Солідарна система забезпечує горизонтальний перерозподіл, запобігаючи масовій бідності серед людей старшого віку. Виплати у зв'язку з інвалідністю є інструментом горизонтального перерозподілу, забезпечуючи фінансову компенсацію за знижену працездатність та додаткові витрати, пов'язані з особливими потребами. Це сприяє соціальній інклюзії людей з інвалідністю.

Соціальне забезпечення має вирішальне значення для територіальної згуртованості. Регіональна нерівність виявляється у диспропорціях якості життя між міськими та сільськими територіями, а також між різними регіонами. Уніфіковані на національному рівні стандарти соціальних виплат (пенсії, допомоги тощо) забезпечують базовий рівень доходу незалежно від регіону, де проживає людина. Це автоматично зменшує регіональний розрив у показниках бідності.²⁵ Окрім того, на нашу думку, соціальне забезпечення повинно включати не лише грошові виплати, але й широкий спектр соціальних послуг. Децентралізація та розвиток мобільних соціальних сервісів в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) є ключем до подолання регіональної нерівності доступу. Особливо актуальним видається реалізація ЦСР 10, що розглядається, у контексті реалій України, зокрема, через здійснення соціального захисту для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), ветеранів, учасників бойових дій, що є критично важливим для забезпечення інклюзії в умовах сьогодення та післявоєнного відновлення України. Програми соціального забезпечення для ВПО (житлові субсидії, допомога на проживання) та ветеранів (пільги, реабілітація) є тими антикризовими інструментами, що запобігають соціальному виключенню та інтегрують ці групи в соціально-економічне життя. Їхня роль у скороченні нерівності є визначальною в умовах, коли ці групи стикаються з подвійним тягарем – втратою майна/здоров'я та обмеженнями на ринку праці.

²⁴ 17 Цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>

²⁵ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development URL: <https://social.desa.un.org/2030agenda-sdgs>

Соціальне забезпечення є невід'ємною частиною архітектури охорони здоров'я, таким чином працюючи над реалізацією ЦСР 3 «Забезпечення здорового способу життя та сприяння добробуту для всіх у будь-якому віці»²⁶.

Забезпечення загального охоплення медичними послугами є ключовою Ціллю сталого розвитку 3. В Україні цю роль виконує Національна служба здоров'я України, що реалізує державні гарантії медичного обслуговування. Соціальне медичне страхування захищає громадян від великих медичних витрат, які можуть призвести до бідності. Це досягається через фінансування медичних послуг з громадських фондів, а не безпосередньо з кишені пацієнта. Забезпечує доступ до якісних медичних послуг (ЦСР 3.8), який не залежить від рівня доходу, що є критично важливим для соціальної справедливості.

Програми соціального забезпечення, спрямовані на підтримку сім'ї, впливають на демографічні показники та формування людського капіталу. Щодо заходів з підтримки материнства та дитинства, то вони в Україні включають виплати при народженні, допомогу на догляд за дитиною до досягнення нею трирічного віку, які є інвестицією у здоровий початок життя (ЦСР 3.2). Забезпечення державою достатнього розміру цих виплат сприятиме підвищенню народжуваності та покращенню демографічної ситуації в цілому в Україні, яка у зв'язку з триваючою війною є вкрай складною. І хоча прямий та довгостроковий вплив грошових трансфертів на загальний рівень народжуваності є дискусійним, вони все ж позитивно впливають на планування сім'ї та добробут новонароджених у ній.

3. Опосередкований вплив соціального забезпечення на інші Цілі сталого розвитку

Хоча деякі Цілі сталого розвитку не є прямою метою соціального забезпечення, соціальні програми створюють синергетичні та опосередковані ефекти, які критично важливі для їх досягнення. Цей розділ аналізує внесок соціального захисту у ЦСР 4 (Освіта), ЦСР 8 (Праця) та ЦСР 5 (Гендерна рівність).

Інвестиції в соціальне забезпечення є непрямою, але ефективною інвестицією в освіту. Таким чином, вони усувають фінансові бар'єри, що заважають дітям із вразливих сімей отримати якісну освіту. А якісна освіта передбачена ЦСР 4 «Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх».²⁷

Цієї цілі можна досягнути шляхом надання фінансової допомоги у формі цільових соціальних виплат або компенсацій для дітей із малозабезпечених сімей, що є першим ключем до забезпечення рівного доступу до освіти. Така допомога може надаватися у формі шкільних стипендій та компенсацій на придбання шкільної форми, підручників, харчування чи для покриття транспортних витрат (якщо школа знаходиться далеко), що своєю чергою, знижує прямі фінансові витрати сім'ї, пов'язані з освітою. Дослідження

²⁶ 17 Цілей стлого розвитку URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>

²⁷ Там само.

доводять, що такі програми особливо важливі для утримання дітей на рівні середньої та старшої школи, де витрати на освіту зростають²⁸.

Соціальна допомога дозволяє сім'ям забезпечити краще харчування та медичне обслуговування (ЦСР 3), що позитивно позначається на когнітивному розвитку та здатності дитини до навчання. Крім того, зниження стресу та фінансової тривоги у сім'ї створює сприятливе середовище для навчання вдома. Таким чином, соціальне забезпечення функціонує як захисний щит, що оберігає людський капітал від наслідків бідності, забезпечуючи підґрунтя для реалізації ЦСР 4.

Соціальний захист є необхідною передумовою для функціонування сучасного та стійкого ринку праці. Так втілюватиметься *ЦСР 8 «Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх»*²⁹. Основним інструментом, що підтримує стабільність і адаптивність робочої сили є соціальне страхування на випадок безробіття та активні програми розвитку ринку праці. Допомога у зв'язку з безробіттям запобігає різкому падінню сукупного попиту під час економічних спадів, виконуючи роль економічного стабілізатора. Це дозволяє працівникам уникнути поспішного пошуку некваліфікованої роботи та зберегти свою кваліфікацію.

Програми перекваліфікації та професійного навчання в Україні – це процес здобуття нової професії або вдосконалення існуючих навичок, який може здійснюватися через різні формати: від безкоштовних онлайн-курсів до професійно-технічної освіти та програм підвищення кваліфікації для державних службовців. Ці програми мають на меті допомогти у працевлаштуванні, зокрема особам, які втратили роботу, а також забезпечити професійний розвиток фахівців³⁰.

Наявність якісної та комплексної системи соціального забезпечення (включаючи пенсійне, медичне страхування) є потужним стимулом для формалізації зайнятості та детінізації економіки. Так, працівники та роботодавці мають пряму мотивацію офіційно реєструвати трудові відносини та сплачувати Єдиний соціальний внесок (ЄСВ), оскільки це є єдиним шляхом до отримання гарантованих соціальних виплат (пенсій, лікарняних) у майбутньому. Чим вища якість і ширше охоплення соціальними гарантіями працюючого населення, тим вища економічна ціна неофіційної зайнятості (ризик залишитися без пенсії, без медичного захисту), що має посприяти детінізації.

Соціальне забезпечення може як відображати, так і посилювати гендерну нерівність, але, за умови реформування, воно стає потужним інструментом розширення економічних можливостей жінок. Про це йдеться у *ЦСР 5 «Забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат»*.

²⁸ Нова українська школа. Дорожня карта реформи базової та профільної школи / Вакуленко Т., Гриневич Л., Лінник О. та інші; за заг. ред. Л. Гриневич.К.: АКМЕ ГРУП. 2021. С. 14. URL: https://reosvita.org/wp-content/uploads/2021/10/re-osvita_karta_2021-01-20_ukr.pdf

²⁹ 17 Цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>

³⁰ Нова професія: від навчання до працевлаштування. URL: <https://prometheus.org.ua/prometheus-plus/scholarship-usaid/>

Однією з найбільш видимих форм гендерної нерівності є гендерний розрив у пенсійному забезпеченні, що виникає через нерівності на ринку праці. Причинами такого розриву є те, що він є прямим наслідком гендерного розриву в оплаті праці, а також перерв у кар'єрі, які жінки беруть для догляду за дітьми чи старшими родичами. Це призводить до меншого страхового стажу та нижчих середніх зарплат, що є базою для нарахування пенсій. Для того, щоб скоротити ці розриви та мінімізувати відмінності, впроваджено окремі гендерно чутливі реформи, як от, включення терміну відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трьох років, за умови, що за цей період сплачувалися або зараховувалися страхові внески. Проте **час перебування у відпустці для догляду за дитиною до 6 років зараховується до страхового стажу тільки для визначення права на призначення пенсії за віком, але не впливає на розмір пенсійних виплат.**³¹

Окрім цього, обоє батьків мають рівні права на декретну відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Це передбачено умовами ст. 179 Кодексу законів про працю України та вимогами ст. 18 Закону України «Про відпустки». Взяти відпустку можуть також бабуся, дідусь, опікун або інші родичі. Таке заохочення близьких родичів до використання відпустки для догляду за дитиною дозволить жінкам швидше повертатися на ринок праці.³²

Наявність достатньої кількості різноманітних діючих соціальних програм є допоміжним засобом, що дає можливість жінкам для участі в економічному та політичному житті. Які саме соціальні програми можуть бути використані? Так, для працюючих жінок в Україні передбачені соціальні програми, що включають гарантії при прийомі на роботу, захист від звільнення (особливо для вагітних і жінок з маленькими дітьми), встановлення неповного робочого дня/тижня за заявою, обмеження щодо важкої праці та неповний робочий час для вагітних³³. Також забезпечення доступних та якісних послуг догляду за дітьми (дошкільні заклади, ясла) та надання послуг денного догляду, стаціонарного догляду для людей старшого віку дозволяє жінкам здійснювати свою трудову діяльність. А це, своєю чергою, має прямий вплив на зайнятість – коли соціальна система бере на себе частину функцій догляду, зростає рівень економічної активності жінок (ЦСР 8) та їхні шанси на отримання гідної праці, і цілому, працює на підвищення загального ВВП.

Таким чином, соціальне забезпечення трансформується зі сфери захисту в механізм соціальної емансипації та економічної ефективності, що має вирішальне значення для досягнення ЦСР 5.

³¹ Страховий стаж 2025: як рахувати і що входить у розрахунок. URL: <https://buhplatforma.com.ua/article/7512-yakiy-perod-vklyuchayut-do-strahovogo-staju>

³² Чоловіки та родичі можуть оформити відпустку по догляду за дитиною до трьох років. URL: <https://dp.dsp.gov.ua/novyny/choloviky-ta-rodychi-mozhut-oformyty-vidpustku-po-dohliadu-za-dytynoiu-do-trokh-rokiv/>

³³ Праця жінок: пільги та гарантії. URL: <https://kadroland.com/news/1835-pracya-zinok-pilgi-ta-garantii>

ВИСНОВКИ

Здійснюючи аналіз поставленої проблеми, доходимо висновків, що в контексті Цілей сталого розвитку соціальне забезпечення набуває статусу стратегічної інвестиції в людський капітал та економічне зростання. Забезпечуючи базовий дохід (пенсії, допомоги, субсидії тощо), система не просто мінімізує бідність (ЦСР 1), але й створює умови для збільшення продуктивності (ЦСР 8) та інвестицій в освіту (ЦСР 4), запобігаючи «передачі» бідності між поколіннями. Це підтверджується Рекомендацією МОП № 202 «Щодо мінімальних рівнів соціального захисту» (2012 р.) та Конвенцією МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення (1952 р.).

Визначено, що соціальне забезпечення має міжгалузевий (тривимірний) характер, пов'язуючи соціальну, економічну та екологічну стійкість. За прямим впливом – це подолання бідності (ЦСР 1), скорочення нерівності (ЦСР 10) та забезпечення здоров'я (ЦСР 3); за опосередкованим впливом – підтримка сукупного попиту (макроекономічний стабілізатор) та підвищення доступності освіти (ЦСР 4); за синергетичним впливом – підтримка «Зеленого переходу» (ЦСР 7, 13) через інтеграцію соціальної допомоги (субсидії на енерго-ефективність) з екологічною політикою.

Для України встановлено необхідність національної адаптації глобальних індикаторів ЦСР. Існуючі показники ООН є часто неефективними через відсутність методології збору даних на національному рівні та нечутливість до специфічних проблем (вплив воєнних дій, регіональна нерівність, енергетична бідність). Необхідним є створення багаторівневої системи моніторингу, що включає індикатори, пов'язані з політикою, релевантні контексту та сфокусовані на якості результатів.

На підставі проведених досліджень пропонуємо низку наступних рекомендацій щодо посилення соціальної стійкості, що відповідає реалізації ЦСР 1, 3, 10, зокрема:

1. Перехід до інвестиційної соціальної допомоги та підвищення мінімальних виплат. Розмір адресної грошової допомоги малозабезпеченим сім'ям має бути переглянутий з метою забезпечення скорочення глибини бідності, а не лише її рівня, та доповнений різноманітними соціальними послугами. Варто переглянути грошові соціальні допомоги у напрямку зменшення їх кількості, натомість замінити їх збільшеними пропозиціями соціальних послуг. Оскільки недостатні виплати не дозволяють домогосподарствам вийти з бідності, а, наприклад, інвестиції у соціальні контракти (працевлаштування) для працездатного безробітного і через це малозабезпеченого населення стануть пріоритетом. (ЦСР 1. Подолання бідності)

2. Прискорення децентралізації та розвитку мобільних соціальних сервісів. Забезпечити наявність повного спектру соціальних послуг, а не лише грошових виплат у кожній об'єднаній територіальній громаді (ОТГ) через розвиток соціального замовлення, діяльність мобільних соціальних команд та цифровізацію соціальної сфери. (ЦСР 10. Регіональна нерівність)

3. Створення єдиного комплексного пакета підтримки для ветеранів та ВПО. Інтегрувати програми житлових субсидій, допомоги на проживання, пільги та програми освітньої, професійної реабілітації в єдину, максимально

спрощену цифрову систему. Критично важливим є формування антикризового інструменту для запобігання соціальному виключенню груп, які зазнали найбільших втрат внаслідок війни. (ЦСР 3. Соціальний захист вразливих груп).

Ці рекомендації спрямовані на те, щоб перетворити соціальне забезпечення в Україні на проактивний, гнучкий та інтегрований елемент національної стратегії сталого розвитку, здатний ефективно протистояти глобальним і внутрішнім викликам.

АНОТАЦІЯ

Пропоноване дослідження присвячене комплексному переосмисленню ролі соціального забезпечення, виводячи його зі статусу пасивного механізму перерозподілу в ранг стратегічної інвестиції та каталізатора для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) ООН. Актуальність посилюється потребою адаптації міжнародних стандартів до українських реалій, зокрема, в умовах активних воєнних дій, масового внутрішнього переміщення населення та боротьби з енергетичною бідністю. Соціальне забезпечення є макроекономічним стабілізатором та має тривимірний зв'язок: прямий вплив на ЦСР 1 (подолання бідності), ЦСР 10 (скорочення нерівності) та ЦСР 3 (здоров'я); опосередкований вплив на ЦСР 4 (освіта) та ЦСР 8 (праця); та синергетичний вплив, підтримуючи «Зелений перехід» (ЦСР 7, 13) через інтеграцію субсидій на енергоефективність. Встановлено, що висока адресність субсидій на ЖКП є ефективною проти енергетичної бідності, але недостатній розмір грошової допомоги обмежує скорочення глибини бідності. Виплати для ВПО та ветеранів визначені як критичний антикризовий інструмент проти соціального виключення. Зроблено висновок про необхідність переходу до інвестиційної соціальної допомоги (соціальні контракти), підвищення мінімальних виплат та прискорення децентралізації соціальних сервісів, а також національної адаптації глобальних індикаторів ЦСР для адекватного моніторингу прогресу.

Література

1. Білоусько Т. Ю. Циркулярна економіка в контексті досягнення цілей сталого розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-52>
2. Булавинець В. М., Булавинець О. В. Моніторинг ефективності бюджетних соціальних трансфертів: зарубіжний досвід та українські реалії. *Економіка та суспільство*. 2025. Випуск 76. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-8>
3. Бурик З. Сучасні виклики реалізації соціальної політики в умовах війни та післявоєнного відновлення та в контексті сталого розвитку *Аспекти публічного управління*. 2025. № 2. DOI: <https://doi.org/10.15421/152518>
4. Горин В. П. Фінансовий механізм забезпечення суспільного добробуту: теоретична концептуалізація та проблеми функціонування: моногр. Тернопіль : ТНЕУ. 2020. 516 с
5. Іванісов О. В. Соціальний захист як інструмент забезпечення соціальної безпеки населення України. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. № 9 (1). С. 46–50. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-7>

6. Житлові субсидії. URL: <https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/pro-sotsialnu-pidtrymku/zhytlovi-subsydiy>
7. Лібанова Е.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу. Умань: Видавель «Сочінський М.М.». 2020. 456 с.
8. Насібова О. В. Фінансовий механізм соціального захисту як інструмент регулювання рівня життя населення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 10. С. 48–54.
9. Нова професія: від навчання до працевлаштування. URL: <https://prometheus.org.ua/prometheus-plus/scholarship-usaid/>
10. Нова українська школа. Дорожня карта реформи базової та профільної школи / Вакулєнко Т., Гринєвич Л., Лінник О. та інші; за заг. ред. Л. Гринєвич. К. : АКМЕ ГРУП. 2021. 48 с. URL: https://reosvita.org/wp-content/uploads/2021/10/re-osvita_karta_2021-01-20_ukr.pdf
11. Праця жінок: пільги та гарантії. URL: <https://kadroland.com/news/1835-prasya-zinok-pilgi-ta-garantiyi>
12. Риндзак О. Соціальна вразливість населення та її понятійно-термінологічне забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-79>
13. 17 Цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsilistij-kogo-rozvytku/>
14. Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Особлива частина: навчальний посібник. Чернівці: ПАТ «ПВК «Десна». 2018. 1092 с.
15. Страховий стаж 2025: як рахувати і що входить у розрахунок. URL: <https://buhplatforma.com.ua/article/7512-yakiy-perod-vklyuchayut-do-strahovogo-staju>
16. Урба С. Фінансове забезпечення сфери соціального захисту України. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2022. № 48. С. 77–86. DOI: <https://doi.org/10.30970/meu.2022.48.0.4808>
17. Федина С. М. Формування системи індикаторів сталого розвитку для оцінювання біосоціальної економіки. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2020. № 2. С. 127-142. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_43/Svitlana_M_FedynaForming_the_System_of_Sustainable_Development_Indicators_for_Biosocial_Economy_Assessment.pdf
18. Чоловіки та родичі можуть оформити відпустку по догляду за дитиною до трьох років. URL: <https://dp.dsp.gov.ua/novyny/choloviky-ta-rodychi-mozhuto-formyту-vidpustku-po-dohliadu-za-dytnoiu-do-trokh-rokiv/>
19. Юник І. Г. Реалізація сучасної державної соціальної політики в Україні: основні проблеми та стратегічні пріоритети. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 187-195. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2023.2.27>
20. Arabadjieva K. and Barrio A. Rethinking social protection in the green transition: Implementing the Council Recommendation on fair transition. Policy Brief/ 2024. № 10. ETUI. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5026019
21. Barrientos A. Social Protection and Poverty. 2010. URL: https://www.socialprotection.org/gimi/ShowResource.action;jsessionid=E3fNfIRN0ktoyFxmAR32V-BQf-7jNoIZTIr2koc_Hop3rvOVkSjt!-2073956956?id=16932

22. Kangasniemi Mari, Knowles Marco, Karfakis Panagiotis. The role of social protection in inclusive structural transformation. Rome. 2020. 58 p. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/c7618f09-3f84-42e8-a065-25dee23bf2f5/content>
23. Social Protection and the 2030 Agenda for Sustainable Development: A Companion Guide. URL: <https://www.ilo.org/media/57166/download>
24. Social Protection As A Basis For Self-Determined Human Development. URL: <https://actalliance.eu/resources-directory/social-protection-as-a-basis-for-self-determined-human-development/>
25. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://social.desa.un.org/2030agenda-sdgs>
26. World Bank. Ukraine: *Economic Update*. May 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/publication/economic-update-may-2024>
27. World Social Protection Report 2017–19: Universal social protection to achieve the Sustainable Development Goals. International Labour Organization (ILO). 2017. URL: <https://www.ilo.org/publications/world-social-protection-report-2017-19-universal-social-protection-achieve>

Information about the author:

Komarynska Zoryana Mykhailivna,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Social Security
and Personnel Management,
Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine